

1/30

Křehová univ. prof.
DĚJINY PŘEMYSLOVČKY

11-E-102

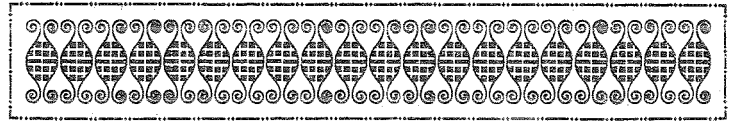
PP

KROFTA, KAMIL

ČECHY ZA PŘEMYSLOVCŮ

UNIVERSITNÍ
KŘEHOVÁ

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PRÁVNICKÉ FAKULTY UJEP
STARÝ FOND
 Č. inv.: 01337

Koupí od Fr. Dastounek
 Darem od _____
 v _____ za Kčs _____
 Inv čis: 34 205
 Sign _____

I. Čechy a Morava do pádu říše velkomoravské.

Obě sesterské země, které se později staly hlavním jevištěm dějin českých, Čechy a Morava, nebyly od počátku osídleny obyvatelstvem slovanským. Dříve nežli Slované, přebývali na jich území rozliční národové jiní. O nejstarších svědčí toliko nálezy památek předhistorických, z nichž nelze dosud bezpečně souditi o povaze oněch národů, ani o době jejich pobytu v zemích českých. Podle zpráv historických nejstaršími obyvateli zemí českých byli keltští *Bojové*, kteří tu sídlili asi do polovice prvního století před Kristem. Hned potom, jen několik let před narozením Kristovým, jejich sídla v Čechách zaujali germánští *Markomané*, kdežto na Moravě se usadili *Kvádové*. Ale nejpozději za druhé poloviny V. stol. po Kr. Markomané a Kvádové opustili Čechy i Moravu. Tou dobou se tu asi na zcela krátký čas zastavili na své pouti germánští *Langobardi*. Teprve po jejich odchodu dovídáme se z historických pramenů o *slovanském obyvatelstvu* v Čechách a na Moravě.

Ale nálezy předhistorických památek v Čechách a na Moravě, zdá se, nasvědčují vždy určitěji tomu, že slovanské obyvatelstvo bylo tu mnohem dříve, že Slované

pronikli do Čech a Moravy již tehdy, kdy tu seděli Markomani a Kvádové, ba snad ještě dříve. Možno-li dosud pochybovati o správnosti tohoto názoru, nejpozději za VI. stol. po Kr. přítomnost slovanského obyvatelstva v Čechách a na Moravě je zcela nepochybná.

Ačkoli dlužno zamítnouti tvrzení některých historiků, jako by slovanské obyvatelstvo byli do Čech přivedli teprve Avari, není pochyby, že se čeští Slované záhy, někdy koncem VI. stol., dostali na čas pod nadvládu Avarů. Ale této poroby, jež byla nadmíru kruta, nesnášeli dlouho. Svrhli ji okolo r. 623—4, majíce vůdcem franského kupce *Sama*, který se stal králem osvobozených Slovanů. O poloze a rozsahu vzniklé takto slovanské říše Samovy historikové soudí nestejně. Někteří vůbec popírají, že by jejím střediskem byly bývaly Čechy, a vylučují tak zjev Samův z českých dějin. V tom však sotva mají pravdu. Přednost dlužno dáti názoru, že Samo skutečně vládl nad Čechami. Říše jeho ovšem přesahovala české hranice, ale jejího rozsahu nelze bezpečně určit. Rovněž není známo, jaká byla její ústava a vůbec vnitřní poměry. Smrtí krále *Sama* (zemřel asi 658—9), rozpadla se také jeho říše, a její stopy v pozdějším vývoji českého národa nejsou nijak patrné.

Z pověstí o nejstarších dějinách českých, jež jsou zachovány v domácích kronikách doby pozdější, i ze zpráv franských kronikářů o Čechách, jež se začínají teprve od konce VIII. stol., poznáváme, že Čechy ani Morava nebyly v ty doby jednotnými státy. Franské prameny nazývají sice již od konce VIII. stol. Slované usedlé v Čechách společným názvem „Beehaimi, Boemani“ a pod., co značí patrně obyvatele „Behaimu“ nebo „Boihaemu“, t. j. země obydlené kdysi od Bojů. Ale přec ani tehdy ani ještě dlouho potom tito čeští Slované nebyli národem jednotným, nýbrž dělili se v nemalý počet drobnějších kmenů, ovládaných vlastními knížaty. Prostřed země, v okolí pozdější Prahy, seděl kmen vlastních Čechů, jemuž bylo souzeno sjednotiti všechny kmeny

v zemi osedlé v jediný národ a stát a dáti mu své jméno. Jméno to stará pověst odvozovala od praotce kmene Čechů *Čecha*, jenž prý lid svůj přivedl odkudsi z východu do jeho nové vlasti. Později v čele toho kmene stál podle pověsti moudrý *Krok*, po jehož smrti vláda přešla na jeho dceru *Libuši*, obdařenou uměním věšteckým. Tato *Libuše*, byvši popuzena nespokojeností některých mužů s její vládou, zvolila si za manžela *Přemysla*, jenž lidem jejím uznán za knížete. Stal se tak zakladatelem panovnického rodu *Přemyslovců*, jenž se časem domohl vlády nad celou zemí českou a moravskou a zachoval si ji až do svého vyměnění po meči r. 1306.

Sjednocení drobných kmenů slovanských v Čechách a na Moravě v jediný národní a státní celek neudálo se arci rázem a nebylo dílem pouze kmene Čechů a jeho panovnické dynastie Přemyslovců. Dospělo se ho za několik století postupně a přičiněním rozličných činitelů. Rychleji než v Čechách toto státní sjednocování postupovalo na Moravě. Tam již v první polovinu IX. stol. vzniká jednotný stát *moravský*. Jako jeho první kníže se uvádí okolo r. 830 *Mojmír*. Jeho říše mimo dnešní Moravu obsahovala, jak se zdá, také severní část dnešních Rakous a někdy v letech 833—6 *Mojmír* připojil k ní slovenské knížectví *Privinovo* (na severozápadě dnešních Uher).

Nástupce *Mojmírův Rostislav* (asi od r. 846), který ještě povznesl moc této říše „velkomoravské“, zjednal si veliký význam v dějinách tím, že se přičinil o obrácení svého národa na víru Kristovu. Slovanům přebývajícím v Čechách a na Moravě již před tím *křesťanství* nebylo zcela neznámo. Šířilo se mezi nimi hlavně působením kněží ze sousedních diesésí německých, zejména bavorských. Zachovala se určitá zpráva, že r. 845 přijalo 14 knížat českých s lidmi svými křest v Řezně. Také *Rostislav* sám byl křesťan. Ale v lidu učení Kristovo, hlášané od německých kněží řečí jemu nesrozumitelnou, nenacházelo dosti ohlasu ani hlubšího pochopení. Proto *Rostislav*, jemuž šlo o to, aby se v jeho říši křesťanství upevnilo,

ale také, aby pominula její církevní závislost na biskupích bavorských, obrátil se někdy r. 860—861 nejprve do Říma k papeži Mikuláši I. se žádostí za schopné učitele víry Kristovy, kteří by lidu srozumitelně vyložili její hlavní zásady. Když v Římě této žádosti nebylo vyhověno, snad jen proto, že tam nebylo mužů schopných vykládati učení Kristovo jazykem slovanským, Rostislav stejnou žádost předložil byzantskému císaři Michalovi a způsobil tím, že jeho země se na čas octla pod mocným kulturním vlivem řeckého Východu. V Cařihradě totiž hledání učitelé opravdu nalezeni v bratřích *Konstantinovi*, jenž později přijal jméno *Cyril*, a *Metodějovi*. Byli to Řekové, pocházející ze Soluně, ale znali nepochybně některého nářečí slovanského, kterým se mluvilo v krajinách blízkých jejich rodišti. Ještě před odchodem na Moravu Konstantin, zvaný pro svou činnost vědeckou Filosofem, připravil se na svůj úkol způsobem u tehdejších misionářů neobvyklým. Sestaviv zvláštní písmo, přizpůsobené potřebám jazyků slovanských, přeložil některé texty bohoslužebné do slovanštiny. Takto jsouce připraveni bratři solunští přišli asi r. 863 na Moravu a s nadšenou horlivostí oddali se tu činnosti, která jim zjednala čestný název *apoštolů slovanských*. Jejich zásluhou Morava stala se zemí skutečně křesťanskou a jejím příkladem i sousední Čechy trvale získány víře Kristově. Zvláštního významu však působení bratří solunských nabylo tím, že s učením Kristovým zaváděli, lišíce se v tom od jiných jeho hlasatelů, bohoslužbu řečí národní, slovanskou. Stali se tak zakladateli církevněslovanského písemnictví, které sice v Čechách a na Moravě záhy zaniklo, ale rozšířivši se k jižním národům slovanským dožilo se tu velikého rozkvětu.

Působení apoštolů slovanských se potkávalo s velikými překážkami. Od papežské stolice byla sice za pobytu obou bratří v Římě v l. 867—869 schválena jejich činnost a po smrti Konstantinově, který v Římě, přijav jméno Cyril, vstoupil do kláštera a tu již počátkem r. 869 zemřel,

Metoděj obdařen nejprve hodností biskupskou a potom jmenován i arcibiskupem a postaven v čelo diecése panonské, která byla obnovením starobylé metropole srémské a již ovšem přidělena i Morava. To však vzbudilo odpor biskupů bavorských, kteří v tom spatřovali zkrácení svých práv diecesních i ohrožení svých hmotných zájmů. Od těchto biskupů byl Metod brzy potom, co se navrátil z Říma na Moravu, nejprve surově ztýrán a potom uvržen do vězení, z něhož teprve po půltřetí roce vybaven zakročením papeže Jana VIII.

Zatím již na Moravě nevládl Rostislav, nýbrž jeho synovec *Svatopluk*, který r. 870 Rostislava zradou zbavil vlády a sám se jí zmocnil. Svatoopluk ještě rozšířil hranice říše moravské. Krom vlastní Moravy, k níž na jihu patřila značná část dnešních Rakous a východněji celé dnešní Slovensko na severozápadě Uher, obsahovala také Čechy a na sever odtud Srby až k řekám Sále a Odře. Není divu, že panovníka vládnoucího nad touto rozsáhlou říší slovanskou tehdejší prameny nejednou nazývají králem. S arcibiskupem Metodějem Svatoopluk žil zprvu ve shodě a z důvodů politických, aby své říši pojistil církevní samostatnost, jej i podporoval v jeho snahách. Tak se stalo, že papež Jan VIII., který dříve zakazoval slovanskou liturgii, v červnu r. 880 slavnostní bulou ji schválil a Metoděje znova uznal arcibiskupem. Po čase však nastalo odcizení mezi Metodějem a Svatooplukem, který se vždy více klonil k odpůrcům Metodovým, franským kněžím obřadu latinského. Spory mezi stoupenci obojího obřadu, ke kterým se družily i spory věroučné, hlavně o otázku vycházení Ducha sv. z Otce i Syna (filioque), která tehdy rozdvojovala Řím s Cařihradem, nepřestaly ani smrtí Metodějovou (r. 885). Když však papež Štěpán V. v rok smrti Metodějovy přísně zakázal slovanskou liturgii a zákaz ten se svolením Svatooplukovým uváděn ve skutek krutým pronásledováním a vypovídáním žáků Metodějových, osud slovanského obřadu na Moravě byl zpečetěn. Ale sama říše velkomoravská dlouho nepotrvala. Po smrti

Svatoplukově (zemřel r. 894) počaly jí otřásati jednak vnitřní spory, jednak nájezdy Maďarů, jimž počátkem století X. (asi r. 906) také podlehl.

II. Čechy a Morava za století X. – XII.

Pád říše velkomoravské měl osudný význam pro potomní dějiny Čech a Moravy. Všechny svazky, které dotud poutaly jich slovanské obyvatelstvo s Cařihradem, byly jím přervány nadobro, a *Čechy i Morava trvale přičleněny k oblastí kultury západoevropské*. To se jeví zejména v jejich dalším vývoji církevním. Všechno církevní zřízení se tu nyní dostává pod vliv západní, německý, a latinský obřad dobývá záhy úplného vítězství. Slovanská bohoslužba arci nevymizela rázem, udržovala se však asi jen v některých kláštřích. V XI. stol. se jejím hlavním a posledním útlukem stal klášter *sázavský*, založený českým knížetem Oldřichem; ale i odtud ještě před koncem století XI. (r. 1097) mniši slovanští byli vypuzeni a nahrazeni mnichy obřadu latinského. Tím slovanský jazyk bohoslužebný v Čechách a na Moravě zanikl docela. Ve XIV. stol. sice císař Karel IV. založil slovanskému obřadu klášter *emanužský* v Praze, uvedl do něho chorvatské mnichy, kteří psali bohoslužebné knihy jazykem staroslovanským, ale uměle podněcená činnost tohoto kláštera ani nesouvisela hlouběji s minulostí, ani neměla značnějšího významu pro svou dobu.

Pád říše velkomoravské měl však i jiné vážné následky pro naše země. Směřoval-li dřívější vývoj k politickému sjednocení Slovanů českých i moravských spolu s uher-skými Slováky v jedinou říši slovanskou, jejímžto střediskem byla by dnešní Morava, pádem říše velkomoravské takové sjednocení bylo trvale zmařeno. Slováci byli od politické jednoty s Moravou a Čechami odtrženi na vždycky, sjednocení Čech a Moravy bylo sice brzy zas

obnoveno, ne však připojením Čech k Moravě, nýbrž naopak Moravy k Čechám. Morava po r. 906 ustupuje do pozadí, ano na dlouhou dobu takřka mizí z dějin, a *těžisko vývoje* obou sesterských zemí slovanských se *přenáší do Čech*. Tam soustřeďuje se za stol. X. postupným sjednocením všech starých kmenů v ruku Přemyslovců silná moc knížecí. Násilným vyvrácením východočeské říše Slavníkovců (995) dovršuje se koncem X. stol. toto politické sjednocení země české, s níž se pak asi r. 1029 Morava trvale spojuje v jedinou říši.

Pád říše velkomoravské umožnil také těsnější *přilnutí Čech a Moravy k říši Německé*. Již za Karla Velikého dostaly se Čechy nebo jejich část v závislost na jeho říši, nejspíše r. 805 nebo brzy potom. Tenkrát asi Čechům uložena povinnost odváděti ročně císaři 120 volů a 500 hřiven stříbra, o níž dovidáme se teprve mnohem později. Nedlouho po Čechách upadla také Morava v závislost na říši Ludvíka Němce, který mocně zasahoval do jejich vnitřních poměrů. Právě pomocí německou domohl se Svatoopluk trůnu, o nějž byl připravil Rostislava. Odvrátil se sice od Němců a postavil se proti nim, ale mírem forcheimským (r. 874) přinucen slíbiti králi německému poslušnost a zavázati se k ročnímu poplatku. Závislost Čech a Moravy na říši německé byla ovšem zcela volná. Ke správním organizací její země ty nebyly přičleněny, nýbrž měly svá vlastní, uvnitř samostatně vládnoucí knížata. Čechy byly nad to některý čas (od r. 890) podřízeny moravskému knížeti Svatooplukovi; ale po jeho smrti knížata čeští od jeho říše odpadli a poddali se zase přímo německému králi Arnulfovi (r. 895). Brzy potom rozkladem říše východofranské závislost Čech a Moravy téměř zanikla, byla však obnovena v dřívější způsob, když r. 929 německý Jindřich I., vtrhnuv s vojskem do Čech, přinutil knížete *Václava Svatého* k povolnosti. Bratr a nástupce Václavův *Boleslav I.* (929—967), který se vlády domohl úkladným zavražděním bratrovým, marně se vzpíral závislosti na říši. Po několikaleté válce byl přinucen vpádem

císaře Oty I. do Čech (r. 950) zavázati se, že bude platit dřívější poplatek, a uznati lenní svrchovanost říše německé. Od té doby Čechy byly lénem říše německé, knížata čeští jejími many, kteří z povinnosti účastnili se výprav říšských a docházeli ke dvoru císařskému.

Skoro sto let po pokoření Boleslava I. statečný kníže *Břetislav I.*, (1034—1055), který již za života svého otce Oldřicha k Čechám trvale byl připojil Moravu a později se na čas zmocnil i valné části Polska, vymanil se sice nakrátko ze závislosti na říši německé, odpíraje platiti roční poplatek, ale i on donucen obnoviti dřívější poměr (r. 1041). Od té doby vévodové čeští již se nepokoušeli setřásti lenní svrchovanost říše německé, nýbrž plnili bez odporu své povinnosti k říši a zachovávali celkem shodu i přátelství s králi a císaři německými. Syn Břetislavův kníže *Vratislav* (1061—1092) byl nejvěrnějším spojencem německého krále Jindřicha IV. v jeho bojích v Německu i v Itálii; zvláště r. 1081 proslavilo se 300 bojovníků českých při dobývání Říma. Pomáhaje králi mnohem více, než byla jeho manská povinnost, Vratislav za své služby byl od něho odměňován rozličnými milostmi. R. 1085 na slavné synodě své strany konané v Mohuči Jindřich IV. udělil knížeti Vratislavovi titul a důstojenství královské. Tím sice nenastala změna v státoprávním poměru Čech k říši německé, přece však uznána vyvýšenost české moci panovnické nad mocí jiných knížat říše německé, z nichž žádný nedosáhl důstojenství královského, a český panovník postaven takoruka po bok krále římsko-německého. V souvislosti s tímto vyznamenáním, ale snad již o několik let dříve (asi 1081) byl asi kníže český zbaven povinnosti odváděti říši starobylý poplatek, za to však byl zavázán účastniti se římských jízd králů německých třemi sty ozbrojenců.

Smrtí prvního krále českého Vratislava zaniklo sice české důstojenství královské, jež bylo propůjčeno Vratislavovi toliko pro jeho osobu; ale vévodové čeští i potom počítáni k předním knížatům říšským. Počátkem stol.

XII. (prvně r. 1114) nacházíme je v držení *říšského úřadu císařského*, který potomní dobou zůstával již dědičně při knížatech a králích českých a zjednával jim vždy větší vliv na věci říšské. I potom sice docházelo ke sporům českých knížat s nejvyšší mocí říšskou — tak zvláště r. 1126, kdy německý král Lothar vtrhl vojensky do Čech, aby proti tehdejšímu knížeti *Soběslavovi I.* (1125—1140) dopomohl k vládě jeho soupeři Otě Černému, ale byv poražen, byl donucen uznati Soběslava — celkem však byla mezi nimi stálá shoda. Zvláště nástupce Soběslava I. kníže *Vladislav I.* (1140—1173) jako někdy král Vratislav I. účinně podporoval německého císaře Fridricha Barbarossu v jeho podnicích válečných. S velikým vojskem vypravil se r. 1158 osobně do Itálie, aby pomáhal císaři pokořiti odbojná města severoitalská a účastnil se vynikajícím způsobem obléhání Milána v srpnu toho roku. Ještě před touto italskou výpravou, na níž české vojsko Vladislavovo vzbuzovalo podiv svou divokou udatností, kníže český byl od císaře na říšském sněmu v Řezně konaném v lednu 1158 obdařen slavnostním privilegiem, jímž propůjčoval jemu i jeho nástupcům za věrné služby jeho i všech Čechů právo nositi korunu královskou. Podle toho se Čechy měly státi dědičným královstvím; ale spory o trůn český nastalé koncem života Vladislavova způsobily, že královská hodnost česká zase na čas zanikla, aby teprve po čtvrtstoletí — r. 1198 — byla vzkříšena k novému, a to již trvalému životu.

Ačkoli Čechy již od počátku IX. století byly pod svrchovaností říše německé a od stol. X. říšským lénem, přece se od jiných lén říšských v mnohých věcech lišily velmi podstatně. Kdežto dědičnost říšských lén se teprve časem vyvinula, v Čechách moc panovnická byla od počátku v držení jediného rodu, Přemyslovců. Byl-li však *trůn český* od počátku *dědičný v rodě Přemyslovců*, že pouze členové toho rodu mohli naň dosedati, nebylo určitých pravidel o tom, jakým pořádkem se to má díti. V první dobu českého státu, za stol. X., nastupoval vždy

nejstarší syn zesnulého knížete, který býval také nejstarším členem knížecího rodu. Později bylo hlášáno, že knížetem se má státi vždy nejstarší člen rodu. Ale této zásady, která asi nikdy nebyla formálně uzákoněna — názor o vydání t. zv. seniorátního zákona Břetislavem I. r. 1055 není dostatečně odůvodněn — nebylo ve skutečnosti dbáno. Bylo tedy třeba rozhodovati po každé, kdo z Přemyslovců má býti knížetem. Stalo se to někdy tak, že panující kníže sám označoval svého nástupce, obyčejně však o osobě knížete rozhodovala vůle českých velmožů, zvláště těch, kteří jako správcové hradů knížecích soustřeďovali ve svých rukou brannou moc země. Králové němečtí zpravidla toliko zvoleného potvrzovali uděluje mu léno. Nedostatek určitého řádu následnického býval příčinou vážných sporů o trůn, které často po léta zmítaly zemí, jsouce provázeny všelikými zmatky a ukrutnostmi. Spory takové poskytovaly ovšem králům německým příležitost zasahovati do věcí českých a zjednávaly jim časem značný vliv na osazování českého trůnu. Králové němečtí se stávali soudci ve sporech o trůn český mezi členy rodu Přemyslova a mohli si odtud odvozovati právo, rozhodovati o tom, kdo z nich má dosednouti na stolec knížecí.

Nároku tomu zjednati platnost snažil se zvláště císař Fridrich Barbarossa za sporů o trůn český, jež vypukly po smrti jeho někdejšího horlivého spojence krále Vladislava I. Udílel Čechy lénem brzy tomu, brzy onomu z Přemyslovců, podle toho, jak si který z nich dovedl (třeba penězi) získati jeho přízeň, a počínal si tak, jako by záviselo pouze na jeho rozhodnutí, kdo má býti v Čechách knížetem. Toto zasahování císařovo do věcí českých nabylo vrcholu r. 1182. Tehdy se stalo, že vévoda Fridrich, syn krále Vladislava, dosazený na trůn český císařem, byl od Čechů vypuzen a na jeho místo za knížete povolán Kunrát Ota. Když se vypuzený Fridrich utekl k císaři, císař povolal obě strany v září 1182 na říšský sněm v Řezně a tu rozhodl jejich spor. Trvaje na dřívějším udě-

lení léna vév. Fridrichovi, prohlásil Kunráta Otů za zbavena trůnu a přinutil Čechy uznati Fridricha. Kunrátovi však přiřkl *Moravu* a zároveň povýšil ji na *markrabství*, jež mělo býti *závislé přímo na říši*. Tímto povýšením Moravy mělo býti docíleno rozdvojení říše českomoravské, dosud jednotné, třeba její části jako údělná knížectví bývaly spravovány dosti samostatně jednotlivými členy dynastie přemyslovské. Skutečné cíle toho dosaženo nebylo. Morava zůstala sice trvale markrabstvím a také se dosti dlouho udržovala paměť její říšské bezprostřednosti, ale od konce XII. stol. byla zase nerozlučnou součástí říše českomoravské, jež sice mívala svá vlastní markrabí — někdy hodnost markrabská byla s královskou hodností českou spojena v jedné osobě —, při tom však uznávala svrchovanost králů českých. Ale ani na osazování českého trůnu nezachovali si němečtí králové tak velikého vlivu, jakého se domohli dočasně za císaře Fridricha Barbarossy. Když koncem XII. stol. ustaly zhubné spory o trůn český, všl ten sám sebou pozbyval významu. Brzy potom však sami králové němečtí byli poměry přinuceni zříci se ho zcela formálně.

Jevila-li se již ve způsobu osazování českého trůnu větší samostatnost Čech naproti říši, než jakou měla obyčejná knížectví říšská, neméně zřetelně obráží se zvláštní postavení Čech ve *způsobu a povaze panovnícké moci české* a všeho vnitřního zřízení českého státu. Ačkoli Čechy byly lénem říše německé, nikdy se nestaly přímou součástí jejího státního ústrojí. Státní zřízení franské a později německé nikdy se nevztahovalo na Čechy, které nikdy nebyly pouhým správním obvodem říše spravovaným říšskými úředníky. Knížata čeští byli sice many říše německé, nikoli však jejími zřízenci. Jejich moc nebyla odvozena z vyšší moci říšské, nýbrž byla původní, vznikši podobně jako někdy moc králů franských spojením několika kmenů původně svobodných v jediný celek státní, sjednocením moci jednotlivých knížat kmenových v rukou jediné dynastie. Moc ta nebyla proto také omezována

zasahováním vyšší moci říšské do vnitřní správy země, nebyla oslabována tím, že by některé vrstvy obyvatelstva, některé části území, byly vyňaty z jejího područí a podřízeny přímo moci říšské, nýbrž vztahovala se na celou zemi a všechno její obyvatelstvo bez rozdílu. Ve své zemi knížata čeští vládli zcela samostatně, užívajíce tu od počátku svobodně všech práv výsostných, všech regalií, kterých se jiní knížata říšští domohli teprve po delší době.

Nebyla-li moc knížat českých nad jich zemí omezo-
vána vyšší mocí říšskou, nebylo ani v zemi samé v první
dobu po založení jednotného státu českého nikoho, kdo
by jí svými právy kladl hranice. *Vládli český kníže nad
svým národem téměř neomezeně* jako otec nad rodinou.
Jako skutečný vévoda rozhodoval o válce a míru, svo-
lával mužstvo do zbraně na obranu země i k válečnému
tažení za hranice a vymáhal poslušnost mocí. Byl také
nejvyšším soudcem v zemi, jemuž všichni bez rozdílu
— ani duchovenstva nevyjímaje — byli podrobeni. Od
svých poddaných vymáhal podle své vůle a potřeby
všelike práce a roboty (stavění a opevňování hradů,
dělání cest, zásek, poskytování příprěží a j.) a ukládal
jim rozličné dávky a daně. Vedle pravidelné každoroční
daně, kterou platili všichni svobodní členové národa
snad od počátku jednotného státu českého (daň míru)
vymáhal na nich z vlastní moci i daně mimořádné. Také
zřizování cel, mýt, trhů, ražení mince a pod. bylo jeho
výhradním právem. Český kníže měl ovšem i rozsáhlé
statky vlastní, jež dával vzdělávati hojnou čeledí otrockou,
a pokládal se za pána veškeré neosazené půdy, o níž
svobodně rozhodoval.

Na vykonávání této moci český kníže měl rozličné
úředníky a zřízence. Z nich nejdůležitější byli správcové
hradů knížecích, *kasteláni* (castellani, comites, praefecti
urbis), kteří jménem knížete vládli nad hradem a jeho
okolním obyvatelstvem. Tím způsobem se všechna země
rozestupovala v menší obvody správní, které se podobaly

franským hrabstvím a snad i podle jejich vzoru byly
zařizeny, lišily se však od nich úplným soustředěním
veřejné správy ve hradech, s jakým se setkáváme také
u jiných národů slovanských. Proto případně mluví se
v Čechách o *zřízení hradeckém*.*) V obvodu svého hradu
kasteláni měli velikou moc, jsouce tu téměř plnomocnými
zástupci knížete, ale naopak byli úplně závislí na knížeti,
který je dosazoval a sesazoval podle své vůle. Cestuje
se svou družinou hrad od hradu, udržoval kníže kastelány
v poslušnosti a prostřednictvím kastelánů celou zemi.
Byl-li trůn uprázdněn anebo se oň přelo několik členů
rodu knížecího, tyto kasteláni stávali se velmi důležitým
činitelem v zemi. Ve sporech o trůn sešlo obyčejně nejvíce
na tom, ke komu se přidali oni nebo jejich většina; oni
také hlavně rozhodovali při volbách knížat. Jakmile se
však kníže upevnil ve vládě a osadil knížecí hrady svými
oddanými přívrženci, vládli zase neomezeně, opíraje se
o svou vojenskou družinu a o své kastelány. Záviselo na
jeho osobní energii, dovedl-li tu družinu i kastelány
ovládati nebo snad byl jimi ovládán. Ale o pravidelném
a zákonném omezení moci knížecí nelze za první doby
českého státu mluvíti, protože ti, kdo vedle knížete měli
slovo ve věcech veřejných, jeho družina a kasteláni,
neměli samostatné, na knížeti nezávislé moci; jejich
moc plynula z příslušenství k družině knížecí a z jejich
úřadu a oboje záviselo na vůli knížete.

Tento patriarchální absolutismus knížecí moci v Če-
chách byl umožňován tím, že tu první dobou po sjednocení
českého státu *nebylo vyšších tříd obyvatelstva, ustálených,
stavovskoy organisovaných a obdařených určitými právy*, jež
by byla omezovala panovníka ve vládě. Není pochyby,
že Čechové, jako ostatní Slované, tehdy, kdy se ještě

*) Těmto obvodům hradeckým se dříve říkávalo ve vědecké
literatuře župy, jak se jmenovaly podobné obvody v Srbsku.
Protože však pravými prameny pro Čechy název ten není dolo-
žen, zdá se, že ho tu nebylo užíváno.

rozestupovali na mnoho drobných kmenů, měli jakousi *rodovou šlechtu*, jejížto zástupcové, starostové předních rodin, společně s vévodou kmenovým rozhodovali o důležitých věcech kmene a mívali také slovo v dosazování knížat. Ještě v X. stol. objevují se v Čechách vedle knížete přední mužové národa, velmožové (*proceres*, bojari, muži čeští), které můžeme pokládati za zástupce takovéto rodové šlechty; náleželi k ní snad i členové rodů knížecích, které kdysi vládly v územích připojených k vlastnímu kmeni Čechů, pokud ovšem nebyly docela vyhubeny. Ale z té doby máme také doklady o rázném, ano ukrutném vystupování knížat proti této rodové šlechtě. Z nich nejvýznamnější podává vyhubení rodu Slavíkovců, posledního ze starých kmenových rodů vévodských (r. 995). Tak je pochopitelné, že zároveň se sjednocováním drobných kmenů českých v jediný stát, nad nímž vládne rod Přemyslův, upadá moc a význam jiných rodů vévodských a staré šlechty rodové vůbec. Jediný rod, který první dobou po sjednocení českého státu vedle rodu knížecího významněji zasahuje do českých dějin, rod Vršovců, byl počátkem stol. XII. (r. 1108) z nařízení českého knížete nelítostně vyhlazen.

Možno tudíž souditi, že stará rodová šlechta česká buď úplně vyhynula neb aspoň pozbyla všeho významu, a že ta šlechta česká, se kterou se setkáváme později, vyvinula se ze základů zcela nových. Tato *nová šlechta česká* záhy dosti zřetelně se dělí ve dvě vrstvy. Nižší, četnější vrstva byli bojovníci, rytíři (*milites*), t. j. ti, kdo byli povinni osobně konati službu vojenskou, zpravidla asi na koni. Tito bojovníci záhy vystupují jako zvláštní třída společenská, vynikající nad ostatní svobodné obyvatelstvo a nejednou významně zasahující do veřejných věcí, za stol. XII. již přímo bývají označováni za šlechtu (*nobiles*). Nad tento stav *bojovníků*, tuto nižší šlechtu, a nejspíše většinou z ní povznesla se jiná vyšší vrstva společenská, vlastní šlechta (*nobiles*). Zdá se, že původně šlechtictví (*nobilitas*) souviselo s držením knížecích úřadů,

takže za šlechtice byli pokládáni celkem ti, kdo zastávali knížecí úřady. Protože však tyto úřady panovník rozdával podle své vůle, záviselo také dosažení šlechtictví na jeho vůli. Zastáváním knížecích úřadů některé rody nabyly vážnosti a bohatství; jestliže však pozbyly přízně panovníkovy, takže jim úřady již nebyly svěřovány, klesla zase jejich moc i význam. Ostatně se panovníci při osazování úřadů neomezovali na určité rodiny, nýbrž často sahali i k osobám nízkého rodu. Vysoké šlechty rodové, pevně ustálené, v sobě uzavřené a od ostatního obyvatelstva ostře odlišné, patrně v Čechách v prvých stoletích po jejich státním sjednocení nebylo. Vyvinula se teprve tím, že některé rody držely po několik generací knížecí úřady a těšice se z přízně panovníkovy, nabyly rozsáhlých statků a také je udržely ve svých rukou, až jejich moc přestala býti závislá na přízni panovníkové a držení úřadů. Ale tato proměna v povaze vyšší šlechty udála se větší měrou teprve za stol. XIII., kdy se v držení některých rodů šlechtických objevuje rozsáhlý majetek pozemkový. Tu teprve počíná tato vyšší šlechta velkostatkářská vystupovati jako stav jednotný, moci samostatné, t. j. na panovníkovi nezávislé, jehož příslušníci se později označují prostým slovem *páni* (*barones*).

V ostatním nešlechtickém obyvatelstvu vytvořily se také záhy hojně rozdíly společenského postavení i právních poměrů. Celkem se však dělila na dvě veliké vrstvy, *otroky* a lidi původně *svobodné*. S otroky setkáváme se u Slovanů českomoravských již před vznikem jednotného státu českého. Byli to asi hlavně váleční zajatci neb odsouzenci zbavení svobody. Ve starší době bývali otroci jako zboží hromadně vyváženi z Čech, později, když se již hospodařilo po velkostatkářsku na statcích knížecích i klášterních, užívalo se jich jako dělníků hospodářských a na provozování řemesel. Jako jinde také v Čechách otroci nebyli pokládáni za osobnost, nýbrž za věc, kterou bylo možno dáti, prodati jako jiné zboží. Asi od polovice XII. století ubývá v Čechách zpráv o otrocích a za stol.

XIII. mizí tu otroctví docela. Dřívější otroci asi zanikli v nejnižších vrstvách obyvatelstva venkovského i městského. Obyvatelstvo neotrocké, pokud se nepovzneslo mezi šlechtické bojovníky nebo vyšší úřednickou šlechtu, skládalo se původně z menších *svobodných hospodářů, sedláků* (rustici, pauperes, heredes). Jejich svoboda byla v tom, že nebyli původně závislí na nikom jiném než na knížeti jakožto pánu země. Tomu ovšem byli zavázáni k rozličným platům a robotám. Byli podrobeni všeobecné každoroční dani, kterou kníže vymáhal ode všeho svobodného, t. j. neotrockého obyvatelstva (daň míru); byli povinni konati roboty zemské, t. j. stavěti a opravovati hrady, upravovati rybníky, mosty, cesty, dodávati potraviny vojsku táhnoucímu do boje, starati se o výživu družiny knížecí, když táhla jejich krajem, poskytovat jí příprěže atd. Tyto veřejné platy a roboty byly asi samy o sobě dosti obtížné; ale zdá se, že záhy knížecí, zvláště hradští úředníci ještě je ztěžovali, žádajíce od lidu více, než nač měli právo. Od pol. XII. stol. ožívají se v Čechách žaloby na takovéto utiskování selského lidu od kastelánů a úřednické šlechty. Tento útisk selského lidu byl asi hlavní příčinou, pro kterou se mnozí původně svobodní hospodáři vzdávali dobrovolně své svobody, dávajíce se i se svým statkem v ochranu ústavů duchovních, knížete a snad i světských pánů, ale tím i v závislost na nich. Tak asi vznikla závislost části někdejších svobodných sedláků, těch, kteří v pramenech bývají nazýváni *dědicové* (heredes), patrně proto, že statek, na kterém seděli, byl původně jejich majetkem, dědictvím. Jiná část selského lidu upadla v závislost, v poddanství, tím, že se lidé svobodní usazovali na způsob nájemníků na cizí půdě, nejprve hlavně knížecí, později však i na půdě ústavů duchovních i větších šlechtických statků, a za její užívání byli jejímu vlastníku zavázáni zvláštními platy a službami. Takoví sedláci, osobně svobodní, ale na cizí půdě osedlí, o nichž české prameny stol. XI. a XII. podávají mnoho zpráv, sluli *hosté* (hospites). Způ-

sobem naznačeným do konce XII. stol. většina někdejšího svobodného obyvatelstva upadla v závislost na vrchnostech světských a duchovních, zatím co dřívější otroci z úplné nesvobody povznášeli se k postavení svobodnějšímu, ač ovšem také závislému.

Zvláštní, ač ne tak ostře jako za pozdějšího středověku od ostatního obyvatelstva odlišnou třídou společenskou bylo od počátku *duchovenstvo*. Víme již, že křesťanství pronikalo do Čech od počátku IX. stol. od Západu hlavně působením sousedních kněží německých. V druhé polovici IX. stol. se však nejen Morava, nýbrž také Čechy na čas octlly pod vlivem Východu. Podle staré, od některých historiků sotva právem popírané tradice, přijal buď r. 874 nebo o několik roků později český kníže *Bořivoj* křest z rukou moravského arcibiskupa Metoděje. Od té doby se Čechy jeví aspoň na venek zemí zcela křesťanskou. Horlivostí v šíření křesťanství vynikají zvláště členové rodu panovnického; tak hned manželka knížete Bořivoje *sv. Ludmila* (zemřela r. 921), její synové knížata *Spytihněv* (zemřel asi r. 905) a *Vratislav* (zemřel r. 921) a zvláště její vnuk kníže *Václav Svatý* (zemřel r. 929). Jejich přičiněním vznikly nejstarší kostely v Čechách (v Levém Hradci, v Budči, kostely P. Marie, sv. Jiří a sv. Víta na hradě pražském), a učení Kristovo šířeno v národě od kněží přicházejících ze sousedních diecésí německých. Samostatnou diecésí staly se Čechy teprve *založením biskupství pražského* v l. 973—974, jež bylo společným dílem českého knížete *Boleslava II. Pobožného* (967 až 999) a německých císařů Oty I. a Oty II. K novému biskupství, jež bylo podřízeno arcibiskupovi mohučskému, patřily nejen vlastní Čechy, nýbrž i rozsáhlé území východně od Čech až za polský Krakov, jež tehdy bylo připojeno k říši české, v tom nepochybně i Morava. Ale krajiny ty brzo odpadly od říše české i od pražské diecése, a protože pry pro Moravu nedlouho po jejím trvalém spojení s Čechami bylo založeno knížetem Vratislavem (pozdějším králem) zvláštní *biskupství v Olomouci* (asi r. 1063), vzta-

hovořila se působnost pražského biskupství potomní dobou pouze na Čechy.

Skoro současně se založením pražského biskupství vznikly také první *kláštery* v Čechách, ženský klášter sv. Jiří na hradě pražském (asi 967) a mužský v Břevnově (asi 992), oba řádu *benediktinského*. K nim přidružilo se později drahně jiných klášterů benediktinských (mezi nimi zvláště slovanský klášter nad Sázavou, založ. asi r. 1041). Na Moravě první klášter řádu benediktinského založen teprv asi před koncem prvé poloviny století XI. (v Rajhradě za Břetislava I., nedlouho potom r. 1078 založen klášter v Hradišti). O sto let později, v l. 1140 až 1150, počíná se v Čechách a na Moravě zakládání klášterů řádu *premonstratského* (Strahov, Želivo a j.) a *cisterckého* (Sedlec, Plasy), jimž také odevzdány některé starší kláštery benediktinské. Hned potom uveden do Čech rytířský řád *Johannitů* maltských (klášter P. Marie konec mostu v Praze, založ. 1156). Ke klášterům, které se staly velmi významným činitelem v kulturním i hospodářském životě našich zemí, družilo se několik *kostelů kolegiálních*, totiž kostelů s kolegiem nebo sborem kněží, z nichž nejstarší vznikly již ve stol. XI. (Stará Boleslav, Litoměřice, Vyšehrad). Postavení těchto církevních ústavů a duchovenstva vůbec v prvotním státě českém nebylo tak samostatné a zvláštní jako za pozdějšího středověku. Naopak církev byla tu docela v područí moci světské. Je to zjev, se kterým se tehdejší dobou setkáváme obecně. U nás však vládla světského živlu nad církví byla podporována také tím, že země dlouho po přijetí křesťanství neměla vlastního biskupa a tak první základy její církevní organizace byly položeny mocí světskou. Než ani po založení biskupství nepřestal tento veliký vliv světského živlu na církev. Vůle knížete rozhodovala o dosazování biskupů, kteří byli v prvé době bráni nejčastěji z dvorských kaplanů knížecích a zůstávali jimi vlastně i když se stali biskupy. Svěcení biskupské udílel zvoleným arcibiskup mohučský, investituru císař německý, který

si tím způsobem někdy také zjednával vliv na volbu osoby. Podobně jako biskupové bývali také opati klášterů knížetem založených dosazováni často pouhou vůlí knížete, ač podle církevních předpisů měli své hodnosti docházeti svobodnou volbou bratří. Kostely založené na statcích knížecích i s jejich příslušenstvím kníže pokládal za svůj majetek; nazýval je svými kaplemi a kněží je spravující svými kaplany. To neplatí jen o hradních kaplích, které sloužily toliko pobožnostem knížete a jeho domu, nýbrž i o kostelích, jejichžto správce obstarávali duchovní potřeby okolního lidu a které tedy měly povahu pozdějších kostelů farních. Stejně jako kníže si počínali také jimi světštití páni, pokud zakládali kostely. Zakladatelé kostela a po nich jejich dědicové byli pány a vlastníky kostela i statků k němu náležících. Ano vrchnosti vybíraly pro sebe i desátek, jež věřící platili ke kostelu. Za to arcidržovaly správce kostelů a platily jim dle úmluvy. Tito správce kostelů byli úplně závislí na vrchnosti; byli od ní dosazováni a sesazováni podle její vůle bez spolupůsobení moci duchovní, biskupské. Tak všechna církev byla ovládána živlem světským: biskup, opati a správce kostelů knížecích byli takorča jen knížecími zřízenci, správce ostatních kostelů zřízenci svých vrchností. Biskup neměl takorča slova při dosazování kostelních správců a při správě duchovní vůbec, a vrchní moc papežské stolice nad českou církví se ve skutečnosti projevovala jen velmi zřídka a slabě.

Byl-li svazek tehdejší církve s církví obecnou a její nejvyšší hlavou jen volný, významu více theoretického než praktického, byla církev naopak těsně spojena se svým okolím. Duchovenstvo také proto nemohlo býti samostatnou, od světské společnosti odlišnou a na ni nezávislou vrstvou, že k této společnosti bylo poutáno svazky rodinnými; byli totiž kněží zpravidla ženatí. Je zcela přirozeno, že za takových poměrů ani ve veřejné správě ani v soudnictví nebylo dbáno rozdílu mezi stavem duchovním a světským. Duchovenstvo stejně jako ostatní

obyvatelstvo bylo podrobena knížecím úřadům a soudům a mělo k státu skoro stejné povinnosti jako ono. Národnostně se arci valná část duchovenstva, zvláště řeholního, lišila od svého okolí; jistě bylo mezi ním zvláště mnoho Němců. Ale přece český živel byl v něm záhy zastoupen velmi silně a významně. České národnosti byli nejen oba nejznamenitější bojovníci za církevní samostatnost, sv. Vojtěch a biskup Jindřich Zdík, nýbrž i skladatelé nejvzácnějších českých legend a kronik. Z nich stačí uvést pražského děkana *Kosmu* (zemř. 1125), jehož *Kronika česká* (*Chronica Bohemorum*) patří k nejlepším plodům středověkého dějepisectví vůbec. Ačkoli již druhý biskup pražský sv. *Vojtěch* z rodu Slavníkovců, nadšený reformními ideami clunyackými (zemřel 997) se pokoušel zjednatí církvi v Čechách větší samostatnost, snahy ty byly marny. Zcela bez úspěchu byl také pokus papežské kurie o reformu církevních poměrů v Čechách učiněný za velikého boje o investituru v druhé polovině stol. XI. Teprve v polovici stol. XII. podařilo se papežskému legátu vypravenému do Čech (r. 1145) aspoň v některých případech zjednatí platnost církevním zákonům o kněžském bezženství. Odtud již snahy o církevní reformu v Čechách směřující k jejímu osamostatnění neutuchly. Přičinovali se o to zvláště znamenitý biskup olomoucký *Jindřich Zdík* (zemř. 1151) a sám kníže a král Vladislav I. Ale reforma postupovala jen znenáhla. Kněžské bezženství stalo se u nás pravidlem teprve za stol. XIII. a v poměru vrchností ke kostelům se do konce XII. stol. skoro nic nezměnilo. Za to však podařilo se již v druhé polovici XII. stol. předním ústavům duchovním, zejména biskupství pražskému a olomouckému, domoci se výjimečného postavení právního imunitními privilejemi českých panovníků, jimiž lidé osedlí na jejich statcích byli osvobozeni od veřejných robot, vyňati ze soudní pravomoci úředníků hradských a podřízeni přímo pravomoci knížete a jeho úředníků dvorských.

Vyvíjela-li se česká církev první dobou po uvedení

křesťanství do Čech pod nadvládou moci světské, ale celkem také za dokonalé shody s ní, později, když hlavně přízní panovníků vzrostla její síla hospodářská i politická, docházelo časem na srážky mezi nejvyššími držiteli moci duchovní a světské. Zvláště prudký spor vypukl koncem XII. stol. mezi českým knížetem Fridrichem, synem krále Vladislava, a pražským biskupem Přemyslovcem Jindřichem Břetislavem. Chtěje se vymaniti ze závislosti na českém knížeti, kterou jako člen rodu panovnického zvláště nelibě pociťoval, utekl se k německému císaři Fridrichovi a dokázal toho, že na říšském sněmu r. 1187 *biskup pražský byl uznán říšským knížetem podrobeným přímo císaři*. Protože o pět roků dříve byla podobně Morava, povýšená na markrabství, prohlášena za poddanou přímo říši, byla jednotná do té doby panovnická moc česká velmi citelně oslabena, ano takřka rozdrobena.

Ale tento úpadek panovnické moci české, způsobený jednak silnou a vypočítavou politikou německého císaře Fridricha Barbarossy, jednak zhoubnými spory o trůn český mezi členy rodu přemyslovského, nepotrval dlouho. Ještě do konce XII. stol. ukončením těchto sporů a současným úpadkem moci císařské nastal v tom rozhodný obrát.

III. Čechy a Morava od konce XII. stol. do vymřeni Přemyslovců (1197 – 1306).

Když roku 1197 zemřel pražský biskup Jindřich Břetislav, který čtyři roky před tím se stal knížetem českým i pánem Moravy, zbývali na živu dva kandidáti trůnu, synové po králi Vladislavu I., Přemysl Otakar, který již v l. 1192—3 byl českým knížetem, ale vlády byl zbaven zradou českého panstva, a Vladislav Jindřich. Obávajíc se pomsty Přemyslovy Čechové nejprve dosadili na trůn

mladšího Vladislava, ten však ještě r. 1197 se dohodl s bratrem Přemyslem tak, aby Přemysl se stal knížetem v Čechách, on pak markrabím moravským. Přemysl Otakar I. vládl v Čechách nerušeně až do své smrti (zemřel 1230), zachováváje shodu s bratrem Vladislavem, který jej smrtí předešel (zemř. 1222). Odtud pak až do vymření rodu přemyslovského panovníci čeští dosedali na trůn bez předchozích bojů. To mělo veliký význam pro vnější i vnitřní poměry českého státu.

Nejprve přestala takořka rázem *roztržiténost českého státu* způsobená prohlášením markrabství moravského i biskupství pražského za přímá knížectví říšská. Jestliže již za života markrabí Vladislava jevila se Morava zase v dřívější jednotě s Čechami, po jeho smrti tato jednota ještě více byla utužena tím, že si Přemysl nejprve ponechal markrabství moravské ve svých rukou, později pak je dával spravovati svými syny (nejprve Vladislavem od r. 1224, pak Přemyslem od r. 1227), což činivali i pozdější panovníci čeští. Mnohem rozhodněji a rychleji byla odstraněna říšská bezprostřednost pražského biskupství. Kníže Vladislav Jindřich, jakmile dosedl po smrti biskupa Jindřicha Břetislava na knížecí stolec český, dosadil nového biskupa Daniele a nedbaje ani dřívější zvyklosti, sám mu hned také udělil investituru. Tím dal na jevo, že nejen neuznává říšské bezprostřednosti pražského biskupství, nýbrž chce, aby přestala vůbec všechna, třeba jen formální, jeho závislost na říši německé.

Na dráze, vytčené tímto významným činem krátké knížecí vlády Vladislavovy a směřující k osamostatnění Čech naproti říši, setrval také jeho bratr a nástupce *Přemysl Otakar* (1197—1230) a dobyl tu svou obratnou politikou velikých úspěchů. Podporovala jej v tom rozháranost poměrů v říši německé, nastalá téměř současně s jeho dosednutím na trůn smrtí císaře Jindřicha VI. V zápase o korunu německou, jenž propukl mezi Filipem, vévodou švábským, a Otou, vévodou brunšvickým, Přemysl se přidal nejprve na stranu Filipovu. Za to již

r. 1198 Filip obnovil *české důstojenství královské* a přiznal králi českému právo udělovati investituru biskupům své země, potvrdiv v ostatním starý právní poměr Čech k říši. Na naléhání papeže Innocence III., který svým vlivem pracoval ve prospěch Oty Brunšvického, Přemysl však přešel r. 1203 na stranu tohoto chráněnce papežova. Za odměnu Ota potvrdil mu vše, co r. 1198 byl dostal od Filipa, a sám papež Innocenc bullou z r. 1204 uznal královské důstojenství českých panovníků. Ale přátelství Přemyslovo s Otou nebylo příliš upřímné. Přemysl brzy zase počal se kloniti k Filipovi, jenž r. 1206 svou dceru Kunhutu zasnoubil se synem českého krále Václavem, a jen zavraždění Filipovo r. 1208 zabránilo úplnému rozchodu českého krále s Otou. Když však brzy potom Ota si papeže znepřátelil tak, že od něho byl dán do klatby a papež proti němu jal se podporovati mladého syna po císaři Jindřichovi VI. Fridricha II., český král Přemysl byl mezi prvními, kdo se přidali k Fridrichovi.

V odměnu dostal 26. září 1212 veliké privilegium se *zlatou bullou*. Toto slavnostní privilegium, kterým se na dlouhou dobu upravoval *státoprávní poměr Čech k říši německé*, je v podstatě potvrzením výsad udělených Přemyslovi r. 1198 strýcem Fridrichovým Filipem, obsahuje však také některé výsady nové. Potvrzuje se jím královská hodnost Přemysla i jeho nástupců a uznává se staré právo Čechů voliti si svého panovníka, při čemž se císaři ponechává právo uděleti zvolenému odznaky moci královské (regalia). Dále se postupuje králům českým právo uděleti investituru biskupům jejich říše, t. j. nejen pražským, nýbrž patrně také olomouckým. Posléze se stanoví, že králové čeští nejsou povinni docházeti k jiným sjezdům říšským vyjímaje ty, jež by se konaly v Bamberce a Norimberce, tedy v městech ležících blízko hranic českých, (za jistých okolností také v Merseburce) a že k jízdám císařským do Říma mohou stavěti buď 300 ozbrojenců nebo vyplatiti se z té povinnosti 300 hřiven stříbra.

Zlatou bullou Fridricha II. z r. 1212 nezměnil se sice v podstatě lenní poměr Čech k říši, ale zvláštní postavení království českého naproti říši bylo jí znamenitě utvrzeno. Po té stránce bylo nejdůležitější, že se tu císař vzdal nároku uplatňovaného zvláště za císaře Fridricha Barbarossy, jako by mu náleželo rozhodovati o tom, kdo z členů rodu Přemyslova má dosednouti na trůn český, a naopak uznal výslovně právo Čechů voliti si svého vladaře. Toto volební právo Čechů bylo arci i potom omezeno dědickým právem Přemyslovců na trůn český a pozbývalo z valné části skutečného významu, nebylo-li nápadníků trůnu několik nebo nebylo-li mezi nimi sporu o to, kdo má právo na korunu. Proto bylo velmi důležité, že král Přemysl I. připravoval již také určitý *pořádek posloupnosti podle prvorozenství*. Nevydal o tom sice zvláštního ustanovení nebo zákona, ale dosáhl toho, že ještě za jeho života jeho prvorozený syn Václav I. byl od Čechů zvolen za krále a hned také od císaře Fridricha potvrzen (r. 1216). V tomto císařském potvrzení a ještě určitěji v druhém, vydaném po smrti Přemyslově (r. 1231) uvádí se s důrazem, že Václav byl zvolen jako prvorozený syn králův, takže se prvorozenství jeví důvodem volby. Odtud skutečně až do vymření Přemyslovců zachován byl při osazování trůnu řád prvorozenský, což umožněno bylo tím, že při smrti králově býval jeho syn jediným mužským potomkem rodu Přemyslovců. Tím se arci volba krále změnila jen ve slavné uznání a přijetí jediného zákonitého dědice za krále.

Zlatou bullou z r. 1212 byly dále zmírněny *povinnosti panovníků českých k říši*. V potomní době těchto povinností ještě ubývalo. Ačkoli r. 1212 králové čeští zbavení byli výslovně toliko povinností stavěti oděnce k císařským jízdám do Říma na korunovaci, zanikla potomní dobou takřka sama sebou s úpadkem moci císařské a vzrůstem královské moci české povinnost králů českých účastniti se říšských výprav válečných vůbec. Byv od německého krále Rudolfa I. (r. 1276) pokořen, král Pře-

mysl II. byl sice přinucen uznati, že král český je králi římskému povinen stejnými pomocmi válečnými jako jiní knížata říšští, ale syn Přemyslův Václav II. vymohl si po několika letech (1298) od syna Rudolfova Albrechta Rakouského slib, že nebude od něho žádati vojenských pomoci, stane-li se králem německým. Podobný slib si vymohl později král Jan Lucemburský na králi Ludvíkovi Bavorovi a tak sešlo znenáhla docela s účasti českých králů v říšských výpravách.

Kdežto povinností králů českých k říši od poč. XIII. stol. stále se zmenšovaly, vzrůstal naopak význam jejich *práv v říši*. Již XI. stol. knížata čeští bývali *při volbách králů německých* a zvláště od konce XII. stol. se jich vynikající měrou účastnili. Když se pak za stol. XIII. vyvíjela theorie, že právo voliti krále německého přísluší pouze třem porýnským arcibiskupům a čtyřem držitelům říšských arciděradů, ocitl se také král český jakožto říšský arcidělník mezi těmito sedmi voliteli, *kurfiřty*, čímž nabyl krom práva volebního také zvětšeného vlivu na věci říšské. Ačkoli již první hlasatel theorie o volebním právu kurfiřtů Eike von Repgov ve svém proslulém spise právním, zvaném „Saským zrcadlem“ (około r. 1230), upíral králi českému hlas při volbě krále německého, protože prý není Němec, nebylo toho dbáno. Při volbě Rudolfa I. Habsburského r. 1273 nebyl sice z důvodů politických český král Přemysl Otakar II. připuštěn k volbě a sedmý hlas kurfiřtský přiznán vévodům bavorským, ale sám král Rudolf potvrdil synu Přemyslovi Václavu II. dvěma listinami z r. 1289 a 1290 arcidělnickou hodnost králů českých i jejich právo kurfiřtské.

Trvalé povznesení české moci královské, jež se počíná vládou Přemysla Otakara I., mělo účinek také na *vnější politiku* českého státu. Byla-li do té doby určována téměř jen osobními náklonnostmi jednotlivých panovníků a proto neměla jednotného směru, počíná nyní sledovati důsledně a uvědoměle určité cíle, takže se vytvářejí jisté

tradice české politiky. To se zračí v *poměru Čech k sousedním Rakousům*. Již v poslední léta vlády Přemyslovy vzniklo nepřátelství mezi ním a rakouským vévodou Leopoldem VI. Babenberským z té příčiny, že Leopold přiměl císaře Fridricha II., aby prvorozenému synu svému Jindřichovi místo dcery Přemyslovy Anežky, která mu byla dávno před tím zaslíbena, dal za manželku dceru Leopoldovu Markétu. Když proto Anežka, která jako nevěsta syna císařova byla vychovávána od dětství při dvoře rakouském, aby se naučila mravům německým, byla navráčena otci svému do Čech (1225), strhla se z toho válka a král český vpádl s vojskem do Rakous. Brzy sice učiněno příměří, ale napětí mezi oběma rody panovnickými nepominulo, a krátce před smrtí Přemyslovou, když v Rakousích vládl již vévoda Fridrich II. Bojovný, přešlo ve válku, jež potrvála několik let. V této válce postavili se po bok krále českého *Václava I.* (1230—1253) proti vévodovi rakouskému dva mocní sousedé vévodovi, král uherský Bela IV. a bavorský vévoda Ota. Nadto si vévoda rakouský zneprátelil i císaře Fridricha II., protože se proti němu spojoval s jeho synem Jindřichem, a posléze dán byl od císaře do říšské klatby (r. 1236). Vykonati klatbu vzal na sebe spolu s některými knížaty německými český král Václav. Spojená vojska brzy opanovala skoro celé panství vévody Fridricha, jež se octlo v moci císařově. (1237.)

Ale brzy potom král Václav rozešel se s císařem jako jiní jeho spojenci a působením papežské kurie, jež vedla prudký boj s císařem, smířil se s vévodou rakouským Fridrichem. Král Václav slíbil vévodovi válečnou pomoc na dobytí jeho zemí a za to neť vévodova Gertruda byla zasnoubena s nejstarším synem královým Vladislavem (r. 1239).

Hned potom vzniklo zase nové nepřátelství mezi králem českým a vévodou rakouským, který se zdráhal dostáti učiněným úmluvám, a jen společné nebezpečí,

jež oběma vzešlo řádním Tatarů na východě Evropy, dohnalo je k smíru. Roku 1241 byly *vpádem mongolských Tatarů* zasaženy i země české. Dobyvši na jaře toho roku (9. dubna) velikého vítězství nad slezskými knížaty u Lehnice, vojsko tatarské strojilo se vtrhnouti do Čech, kde se jim chystal postavit s velikým vojskem na odpor král Václav. Aby se vyhnulo srážce s českými zástupy a snad ještě více proto, aby se spojilo s druhým vojskem tatarským, které dva dni po bitvě u Lehnice dobylo velikého vítězství nad Uhry, severní vojsko Tatarů upustilo od vpádu do Čech, vtrhlo však do Moravy a strašlivě ji pleníc ustupovalo do Uher. Pozdější pověsti vyzdobily tuto událost zprávami o slavných vítězstvích křesťanů na Moravě nad Tatary, o nichž tehdejší prameny nic nevědí. Ale i z těchto pramenů vysvítá, že říše česká přispěla podstatně k odražení záplavy tatarské, jež se valila na západní Evropu, třeba snad hlavní příčinou odchodu Tatarů z Evropy byla zpráva o smrti jejich velikého chána Oktaje (v pros. 1241).

Sotva pominulo nebezpečí tatarské, vznikly *nové neshody mezi králem českým a vévodou rakouským*, jež se rozličně splétaly se současnými spory mezi císařem Fridrichem a stolicí papežskou. Nepřátelství mezi Čechami a Rakousy, jež se projevovalo vzájemnými vpády a potyčkami, potrvávalo až do smrti vévody Fridricha II. (v červnu 1246). Tu teprve byl uskutečněn sňatek jeho neteře Gertrudy se synem českého krále Vladislavem. Protože zesnulý vévoda Fridrich II., jímž rod babenberský vymřel po meči, nezanechal dítěte a Gertruda byla jeho nejbližší příbuzná, vznikala synu českého krále tímto sňatkem naděje na *dědictví babenberské*. Naděje ta však byla zmařena, když Vladislav, jež tehdejší prameny rakouské již nazývají „vévodou rakouským“, několik měsíců po sňatku s Gertrudou skláčen byl předčasnou smrtí do hrobu. Nároků na dědictví babenberské se proto královský rod český nevzdal. Vystoupil s nimi rozhodněji r. 1251, když dlouhý spor mezi králem Václavem a jeho od smrti Vladislavovy

jediným synem Přemyslem Otakarem II., který dokonce r. 1248 od panstva nespokojeného s Václavem prohlášen byl za krále, byl urovnán smírem a smrtí císaře Fridricha II., který země babenberské jako odumřelé léno říšské chtěl zjednatí svému rodu, i druhého manžela Babenberkovny Gertrudy, Heřmana Badenského, který se byl domohl aspoň částečného uznání v Rakousích a Štýrsku, nastala vhodná chvíle podniknouti zápas. Jsa volán částí rakouského panstva a podporován kurií i duchovenstvem, syn Václavův, Přemysl Otakar II., vtrhl v listopadu 1251 s vojskem do Rakous a zmocnil se bez odporu valné části země. Aby své postavení upevnil, mladý králevic český pojal za manželku 52letou sestru posledního vévody rakouského Fridricha II. Markétu. Ale brzy vzešel Přemyslovi nebezpečný soupeř v uherském králi Belovi, který vpadl do zemí někdy babenberských a zmocnil se většiny Štýrska.

Spor mezi Přemyslem a Belou nebyl ještě ukončen, když *Přemysl Otakar II.* po smrti svého otce ujal vládu v království českém, jemuž odtud po čtvrtstoletí slavně vládl (1253—1278). Prostřednictvím papežské kurie, jíž Přemysl Otakar, kdysi za svého zápasu s otcem stoupence strany ghibelinské (protipapežské), od svého smíru s otcem upřímně byl oddán, byl již r. 1254 ujednán v Budíně mír mezi novým králem českým a uherským Belou; Přemyslovi přiznány Rakousy, Belovi Štýrsko, od něhož některé krajiny připojeny k Rakousům. Za nedlouho však se v moc Přemyslovu dostalo celé *Štýrsko*. Když čtyři roky po míru budínském šlechta štýrská povstala proti uherské vládě a král český toto povstání podporoval, došlo na novou válku s Belou, nad níž Přemysl dobyl skvělého *vítězství u Kressenbrunnu* (r. 1260). Král uherský byl tak donucen postoupiti Přemyslovi celé Štýrsko. Hrozilo-li i potom nebezpečí, že by se Uhry mohly znova pokusiti o země někdy babenberské, bylo odvráceno tím, že Přemysl II., dav se za souhlasu stolice papežské rozvésti se svou chotí Markétou, s níž neměl dítek, pojal za man-

želku Belovu vnučku Kunhutu (1261). Aby pak svému panství nad Rakousy a Štýrskem zjednal pevný právní základ, král Přemysl dal si obě ty země uděliti v léno od německého krále Richarda (r. 1262).

Při svém úsilí o dědictví babenberské český král těšil se mocné podpoře papežské kurie, která v něm právem spatřovala svého oddaného stoupence. Aby si kurií zavděčil, král Přemysl podnikl již r. 1255 *křížovou výpravu* na pomoc řádu německému *proti pohanským Prusům*. Tehdy řádu německému podrobena byla část poslední země pruské, jež mu dosud nebyla poddána (Samlandu), a na upevnění panství řádového založeno tu město, jež na počest českého krále nazýváno Královec (Königsberg, Mons regius). Nedlouho potom se Přemysl papežské stolici zavázal k nové výpravě křížové, k níž však došlo teprve roku 1268. Výprava měla přinésti pomoc německému řádu v Prusích, ale jejím vlastním cílem byla pohanská Litva. Litva s některými krajinami sousedními měla býti získána víře Kristově, zároveň však podřízena svrchovanosti českého krále a státi se součástí arcidiecése, v jejímž čele by stál biskup olomoucký, povýšený na arcibiskupa. Nečekaje rozhodnutí papežského o tomto plánu, král Přemysl vydal se koncem r. 1267 na výpravu proti Litvě, ale vrátil se po několika nedělích, nepodniknuv nic vážnějšího, když plán jeho kurií nebyl schválen.

Nezdařil-li se plán Přemyslův podrobiti svému panství země na severu, hranice jeho říše rozšířily se brzy potom na jihu. Byv od bezdětného vévody korutanského Oldřicha Sponheimského, jehož matkou byla sestra českého krále Václava I., ustanoven dědicem jeho statků a zemí, *vévodství korutanského* i připojených částí Krajiny, Přemysl Otakar domohl se po jeho smrti (1269) vlády v obou těchto zemích. Tím říše Přemyslova nabyla největšího rozsahu. Krom Čech a Moravy patřila k ní většina pozdější rodové državy habsburské, Rakousy, Štýrsko, Korutany a Krajina. Ale moc českého krále sahala ještě

dále na jih; byv uznán generálním kapitánem patriarchátu aquilejského posunul hranice svého panství až k moři Jaderskému.

Vznik této veliké říše, jež se stávala nebezpečným soupeřem královské moci římsko-německé ve střední Evropě, byl umožněn rozháranými poměry v Německu, kde nebylo obecně uznávaného panovníka. Její trvání mohlo býti zajištěno, kdyby se český král sám byl domohl královské koruny německé. Přemysl se opravdu o to pokoušel, snad již po smrti krále Viléma Hollandského (r. 1256), dojistá však po smrti Richarda Cornvallského (r. 1272), ale marně. R. 1273 volbou, při níž českému králi upřeno volební právo jím ode dávna vykonávané, zvolen za krále německého *Rudolf Habsburský*. Chtěje zjednatí své moci královské oporu rozšířením svého rodového panství, nový král obrátil pozornost k zemím připojeným k říši české, jež se stanoviska říšského práva nebyly platně zadány. Hned rok po zvolení Rudolfově prohlášen říšským sněmem v Norimberce český král Přemysl II. za zbavena všech svých lén, protože jich nepřijal do roka od římského krále, jehož volby arci neuznával, a volán před soud říše. Když vyzvání neuposlechl, byla naň r. 1276 vyhlášena říšská klatba a hned proti němu zakročeno válečně. Zatím co se spojenci Rudolfovi, bratři Menhart Tyrolský a Albert Gorický, zmocnili Korutan, Krajiny a Štyrska, Rudolf sám vtrhl do Rakous až k Vídni. Přemyslovi, proti němuž vypuklo v Čechách samých povstání podnícené mocným jihočeským rodem Vítkovců, nezbylo než poddati se Rudolfovi. Mírem učiněným ve Vídni (v list. 1276) Přemysl vzdal se Rakous, Štyrska, Korutan, Krajiny i Chebska, jež byl obsadil r. 1266, a přijal Čechy i Moravu v léno od Rudolfa. Brzy však došlo k nové válce nešťastné pro Přemysla, který 26. srpna 1278 byl poražen na poli Moravském u Dürnkruta a sám v bitvě zahynul.

Protože jediný syn nešťastného krále a zákonitý dědic české koruny *Václav II.* (1278—1305) byl teprve

sedmiletý, nemohl se ujmouti vlády. Vítězný Rudolf vtrhl však s vojskem do Moravy, zamýšleje snad její jižní část připojiti k Rakousům a uvésti v moc svého rodu, a Čechy i s hlavním městem Prahou hned potom obsazeny markrabím *Otou Braniborským*, manželem sestry zhybnulého krále, jež vdova Přemyslova Kunhuta po nešťastné bitvě povolala do Čech. Mezi Rudolfem a Otou brzy zjednan mír, jímž Otovi odevzdano na pět let poručnictví nad nezletilým Václavem i vláda v Čechách, králi Rudolfovi pak na stejnou dobu ponechána správa Moravy. Hned také ujednán sňatek mezi mladičkým Václavem a Rudolfovou dcerou Gutou. Ota Braniborský jako správce země české počínal si velmi krutě a nešetrně, snaže se z poručnictví nad českým králevicem co nejvíce vytěžiti pro sebe. Dal dokonce královnu Kunhutu i s králevicem uvězniti na hradě Bezdězi a když se královně odtud podařilo utéci, odvedl po čase mladého Václava s sebou do Braniborska. Vynutiv od Čechů náhradou za poručnictví veliké sumy peněz, navrátil jim Ota teprve r. 1283 králevice Václava, který tak v dvanáctém roce svého věku dosedl na trůn otcovský.

Skutečným vladařem stal se však za krále český pán z rodu Vítkovců, *Záviš z Falkenštejna*, který, ač byl z hlavních protivníků krále Přemysla Otakara, po jeho smrti se stal manželem jeho vdovy královnou Kunhuty. Přebýval s královnou Kunhutou při dvoře Václavově a záhy domohl se naň rozhodujícího vlivu. Jeho nabádáním mladý král jal se vystupovati s nárokem na země odňaté jeho otcí. Proto král Rudolf, jemuž takové snahy nemohly býti příjemné, způsobil vlivem své dcery Guty, která teprve r. 1287 byla odevzdána Václavovi v manželství, že Záviš byl po smrti královnou Kunhuty odstraněn ode dvora. Když se ani potom nevzdával svých velikých plánů politických, byl lstivě uvězněn a posléze stat (1290). Král Václav ocitl se na čas pod vlivem politiky habsburské, ale brzy se z něho vymanil. Po smrti krále Rudolfa postavil se proti jeho synu Albrechtovi a přičiniv se o zvolení

hr. Adolfa Nasavského králem německým (1292), jal se znova usilovati o země odňaté jeho otci, jež byly většinou v rukou Albrechtových. Ale brzy zase nastalo sblížení mezi Albrechtem a Václavem, který se odvrátil od krále Adolfa a přispěl k jeho svržení i k dosazení Albrechta Rakouského na jeho místo.

Vzdávaje se snahy o dobytí zemí odňatých někdy jeho otci Rudolfem Habsburským, král Václav vždy více obracel zření k východu. Brzy po pádu Závišově, jímž na čas pochovány plány obnoviti někdejší říši Přemyslovu, u kterých již jeho otec hledal oporu proti moci habsburské. Již r. 1289 dal se jeden z knížat hornoslezských (Kazimír Bytomský) v jeho ochranu a přijal od něho svou zemi v léno. O dvě léta později Václav zmocnil se knížectví krakovského, byv tam za sporů o korunu povolán částí obyvatelstva. Když mu ještě po smrti velkopolského vévody Přemyslava nabídnuta vláda nad jeho zemí, král Václav přijav tuto nabídku, vypravil se vojensky do Polska a dal se r. 1300 korunovati v Hnězdně na krále polského.

Sotva byla takto založena česká vláda v Polsku, naskytla se příležitost nově rozšířiti říši Václavovu. Po smrti posledního krále uherského z rodu Arpadovců Ondřeje III. přední velmožové uherští, nespokojeni jsouce s kandidátem papežské stolice Karlem Robertem, nabídli korunu uherskou českému králi. Král Václav sám sice koruny nepřijal, ale přiměl své uherské stoupence k tomu, aby si králem zvolili jeho dvanáctiletého syna Václava, který byl zasnouben s dcerou posledního Arpadovce krále Ondřeje III. Mladý Václav, přijav národní uherské jméno Ladislav, byl korunován a jako král uveden do hlavního města Budína (1301). Ale české vládě v Uhřích vzepřeli se svorně papež Bonifác VIII. a německý král Albrecht, spatřující v ní právem ohrožení svých zájmů. Proti nim král Václav učinil spolek s francouzským králem Filipem

(1303) a k spolku tomu snažil se přidružit Anglii. Ale smrtí Bonifáce VIII. (1304) pominul rozpor mezi Francií a stolicí papežskou a tím i hlavní důvod francouzského přátelství ke králi českému. Také v Uhřích však se poměry obrátily v neprospekch Václavův, když tamní šlechta odpadávala hromadně na stranu jeho odpůrce. Vida nepříznivý stav věcí v Uhřích, král Václav vtrhl s vojskem do Uher a bez boje odvedl odtud syna svého i s korunou uherskou zpět do Čech (1304). Tou dobou vpadlo vojsko spojených jeho nepřátel vedené německým králem Albrechtem do Čech a oblehlo přední tehdy po Praze město české Kutnou Horu. Král Albrecht byl totiž mimo jiné žádal na králi Václavovi, aby mu postoupil stříbrné doly kutnohorské na šest roků nebo zaplatil 80.000 hřiven stříbra náhradou za desátek, který prý český král byl povinen platiti hlavě říšské, ale neplatil; protože však český král tento nebývalý požadavek odmítl, chtěl se Kutné Hory zmocniti násilím. Ale nepodařilo se mu to; upustiv brzy od obléhání Kutné Hory, odtáhl ve zmatku z Čech. Na jaře následujícího roku chystal se k nové výpravě do Čech; ale dříve než k ní došlo, král Václav II. zemřel, maje věku svého pouze 34 léta (v červnu 1305).

Jeho nástupcem se stal jediný syn zemřelého krále Václav III., teprve 16letý. Jsa ohrožován na všech stranách mocnými nepřáteli, mladý král český hleděl nejprve smířiti se s některými, aby snáze mohl čeliti jiným. Již dva měsíce po smrti otcově (v srpnu 1305) ujednal mír s králem Albrechtem. Postoupil mu sice některá sporná území (Chebsko, Míšeň), za to však od něho nabyt slavnostního potvrzení všech svobod a práv královských, jímž král německý se vzdával též nároku na doly kutnohorské. Také v Uhřích Václav upustil od beznadějného zápasu; své nároky na korunu uherskou i korunovační odznaky postoupil svému strýci Otovi Braniborskému a zrušiv své zasnoubení s uherskou princeznou Alžbětou, pojal za choť Violu, dceru vévody těšínského. Za to chystal se s velikým úsilím podniknouti výpravu do Polska, aby

se tu ujal vlády po otci zděděné, o kterou jej chtěl přivřít kníže Vladislav Lokietek. Když však v srpnu 1306 prodléval v Olomouci, kde se sbíralo vojsko z Čech a z Moravy na tažení do Polska, byl mladý a nadějný král neznámým vrahem úkladně zavražděn (4. srpna 1306). Protože jím vymřel po meči rod Přemyslovců, jeho smrt stala se počátkem několikaletého zápasu o korunu českou, jenž se skončil uvedením dynastie lucemburské na trůn český.

Za posledních panovníků z rodu Přemyslova nastaly ve vnitřních poměrech země českých mnohé vážné a pro všechny jejich pozdější vývoj významné proměny. Rozklad starého jednotného a jednoduchého zřízení státního i společenského, který nastával již za doby dřívější, dovršuje se za tohoto období tím, že se vytvářejí a ustalují *zvláštní práva některých tříd společenských*, jež se tak vymykají starým řádům a oddělují se jak od ostatního obyvatelstva tak od sebe navzájem. V popředí tohoto vývoje kráčí *duchovenstvo*. Víme, že již za druhé polovice XII. stol. bylo v Čechách usilovně zaváděno kněžské bezzenství a že se přední ústavy duchovní privilejiemi imunitními domohly výjimečného postavení právního pro své statky a lid na nich osedlý. Tento vývoj pokračuje ve stol. XIII., přistupuje však k němu snaha vymaniti církve ze závislosti na světské moci také jinými způsoby. Již počátkem XIII. stol. obě biskupské kapituly v zemích českých, pražská a olomoucká, dostávají právo voliti si svobodně biskupa. A brzy potom pražský biskup Ondřej podstupuje s králem Přemyslem I. veliký *boj za svobodu církevní*. Jsa podporován papežskou kurií dosahuje toho (smlouvami z r. 1219 a 1221), že mu výslovně přiznáno právo dosazovati a sesazovati kněží ke kostelům, ovšem s výhradou, že vrchnosti (patronovi) zůstává právo navrhovati (podávati) biskupovi vhodné osoby za správce svých kostelů (právo podací, presentace), a dále právo vykonávati soudní pravomoc nad osobami duchovními ve věcech duchovních, čímž se rozuměly také všechny věci trestní.

Nezávislost duchovenstva na moci světské ve věcech duchovních takto zásadně uznaná, nebyla sice hned obecně uvedena v život, ale postupně přece zjednána jí platnost, takže v oboru správy duchovní domohla se církve veliké samostatnosti. Ve věcech světských arci ani potom duchovenstvo nepřestávalo býti podrobeno moci světské. Spory duchovních osob a ústavů o statky byly i potom souzeny panovníkem a soudy světskými. Také nepřestali panovníci zboží klášterů a jiných ústavů duchovních pokládati za svůj majetek a vymáhati z něho nejen obecné daně, nýbrž i zvláštní příspěvky. To však se týká toliko klášterů starších řádů nadaných hojnými statky pozemskými většinou z přízně knížecí. Kláštery novějších řádů žebravých, *dominikánů a minoritů*, které počínají do Čech pronikati v druhé čtvrti XIII. stol., měly od počátku postavení samostatnější. Nepřestávali závislost českých ústavů duchovních na moci světské ve věcech světských, podařilo se jim naopak zjednati lidem osedlým na jejich statcích osvobození od veřejných břemen i vynětí z pravomoci královských úřadů a vykonávání této pravomoci strhnouti na sebe. Skončiv svůj boj s biskupem Ondřejem král Přemysl I. potvrdil velikým privilejiem z r. 1222 všemu duchovenstvu své země právo, kterému se mnohé ústavy duchovní již před tím těšily. Prohlásil, že lidé osedlí na statcích duchovních nejsou podrobeni pravomoci hradeckých úředníků, nýbrž přímo králi a jeho úřadům dvorským. Ale ještě za stol. XIII. většina církevních ústavů českých dosáhla toho, že soudní pravomoc nad jejich lidmi, vyhrazená privilejiem z r. 1222 králi a jeho úřadům, přenesena na ně samy.

Podobně jako duchovenstvo domáhá se také *šlechta*, zvláště vyšší, tou dobou zvláštních práv jak sobě, tak lidu usazenému na jejich statcích. Již v druhé polovici XII. stol. spory šlechtické zvláště o statky bývaly rozhodovány na obecných shromážděních soudních (communia colloquia, iudicia generalia) a v druhé pol. XIII. stol., za krále Přemysla II. přejímá tuto působnost zvláštní

soud zemský n. *panský*, složený z určitého počtu (později 12) přisedících panského rodu a mající tudíž povahu stálého výboru stavu panského. Ale také pro lid osedlý na svých statcích domáhá se šlechta po příkladu ústavu duchovního výjimečného postavení právního, dožívá jim osvobození od veřejných břemen i vynětí z pravomoci veřejných úřadů a podřizuje je pravomoci vlastní.

Tím způsobem lidé osedlí na statcích vrchností duchovních i světských stávají se teprve skutečnými *poddanými* těchto vrchností, které nad nimi vykonávají také všechna skoro práva veřejná, takže každé panství stává se takoflka malým státem nad nímž vládne a jež naproti králi zastupuje vrchnost. Tak zaniká dřívější přímý poměr mezi králem a většinou venkovského lidu; mezi nimi stánu jako střední člen vrchnosti. Právní poměr toho poddaného lidu venkovského k vrchnostem změnil se tou dobou také působením *německé kolonisace* a zaváděním t. zv. *německého práva*. Již za XII. stol. se počíná hromadné stěhování obyvatelstva ze západnějších krajin německých do Čech. Tito němečtí kolonisté, usazující se nejprve na statcích klášterních a knížecích, později i na statcích bohatých šlechticů, dostávali od těchto vrchností část nevzdělané lesní půdy hlavně v pomezích krajinách, aby ji vzdělali. Při tom předem určité stanoveny jejich práva a povinnosti, jejichž soubor podle národnosti většiny kolonistů nazýván právem německým (*ius teutonicum*) na rozdíl od práva českého (*ius bohemicum*) kterým se řídilo obyvatelstvo domácí, ale také právem zákupným (*kaufrecht*) nebo purkrechtním (*burgrecht*). Proti právu českému mělo německé právo mnohé výhody. Hlavní byla ta, že zakládalo se jím lepší právo na pozemek a že se určitěji stanovily povinnosti jeho držitele (nájemce). Zaplativše za propůjčený pozemek předem určitou sumu (*arrha*, *podací*), stávali se osadníci podle práva německého jeho nájemci dědičnými (*emphyteutickými*) a nemohli ho býti zbaveni, pokud plnili smlouvené povinnosti, platíce

roční nájem (*census*). Také vrchnostem německé právo přinášelo hojný užitek, zajišťující jim trvalý a pravidelný roční důchod z jejich půdy. Není tedy divu, že se právo německé v Čechách a na Moravě rychle šířilo. Nejen nové osady byly zakládány na právě německém, nýbrž i mnohé staré na ně převáděny nebo jemu přizpůsobovány. Tak se vždy více stíraly rozdíly mezi rozličnými druhy selských poddaných. Všichni splývali v jedinou vrstvu úročných poddaných, t. j. poddaných platících vrchnosti úrok ze statku, jež drželi od ní dědičným nájmem.

Nová třída obyvatelstva vytvořila se tou dobou v Čechách i na Moravě vznikem valného počtu *měst*. Před počátkem stol. XIII. nelze v Čechách mluvit o městech. Byly tu pouze některé jejich zárodky, za něž dlužno pokládati hlavně stále osady cizích kupců, jaké záhy vznikaly při významnějších hradech knížecích (v podhradích) nebo ve vsích k obchodu příhodných. Tak vznikla v pražském podhradí osada německých kupců, které již od krále Vratislava I. (1061—1092) propůjčena jistá samospráva; jmenovitě směli si tito němečtí osadníci voliti vlastního rychtáře, jsouce vyňati ze soudní pravomoci úředníků hradeckých. Tato německá osada měla původně povahu osobního svazku, jehož členové byli usazeni rozptýleně, časem však zaujala větší souvislé území v podhradí pražském a takoflka s ním splynula. Tím způsobem vzniklo Staré město pražské, jehož vývoj byl dovršen obezděním (okolo r. 1235). Podobně vyvinula se s poč. XIII. stol. z někdejších osad kupeckých i některá jiná města v Čechách a na Moravě, k nim pak přistoupilo drahně měst nově založených hlavně od králů českých (svobodná města královská), ale také od jiných vrchností (města poddaná). Z králů českých zvláště Přemysl Otakar II. vynikl jako zakladatel měst. Koncem doby přemyslovské bylo již v Čechách samých asi 32 měst královských a také Morava měla značný počet měst. Prvotní zřízení těchto měst královských bylo celkem všude stejné. V čele jejich obecní správy byl rychtář (na Moravě též *fojtem* zvaný);

byl to úředník dosazovaný králem buď dědičně nebo dočasně. Po bok rychtářovi pak stála rada několika přísežných nebo konšelů, které rovněž jmenoval král z ušedlého měšťanstva. Ačkoli města měla od počátku značnou samosprávu, byla naopak silně závislá na králi, jsouce takorika jeho soukromým majetkem.

Vymaněním šlechty i duchovenstva i s jejich poddanými z pravomoci úřadů hradeckých jakož i vznikem měst, jež od počátku nebyla této pravomoci podrobena, staré zřízení hradecké bylo úplně podvráceno. Na vykonávání toho, co zbylo z někdejší pravomoci úřadů hradeckých, nebylo třeba tak velikého počtu úřadů a tolika úředníků. Proto na místo většího počtu menších obvodů správních vstupuje menší počet obvodů větších, menší hradecké obvody ustupují větším *krajům*. Ale tyto nové kraje nejsou pro správu země ani zdaleka tak důležité jako staré obvody hradecké. Nebylo v nich stálých úřadů s pravomocí tak velikou a na všechno obyvatelstvo kraje se vztahující, jakou měli někdejší úředníci knížecích hradů. Podle krajů se sice ukládá berně a svolává vojenská hotovost, ale na to zřizovány pro každý případ zvláštní orgány dočasné působnosti. Trvalé orgány nacházíme v těchto nových krajích jen pro obor soudní. Jsou to jednak krajské *cúdy*, které byly jaksi pokračováním starých soudů nebo cúd hradeckých, ale lišily se od nich jak menší pravomocí tak tím, že jejich sídlem bývala města, jednak *krajští popravci*, moci soudní i policejní, kteří bývali jmenováni po 2—3 z pánů zemských v kraji osedlých.

Poklesl-li význam úřadů hradeckých nebo krajských, vzrostl naopak význam úřadů ústředních, které ve druhé pol. XIII. stol. z úřadů dvorských stávají se *úřady zemskými*. O nejdůležitějším z těchto úřadů zemském soudě, stala se již zmínka. Bylo již také řečeno, že *zemský soud* byl takorika stálým zastupitelským orgánem nejvyššího stavu zemského, pánů. To bylo velice důležité zvláště

proto, poněvadž působnost zemského soudu neomezovala se první dobou na věci soudní, byl zároveň královou radou na způsob přísežné rady, která se tou dobou objevuje v některých zemích říše německé. Zemským soudem zjednává si tak stav panský pravidelný vliv nejen na soudnictví, nýbrž i na politickou správu země, a stává se vedle panovníka významným představitelem veřejné moci v zemi.

Také ostatní nižší šlechta, vysoké duchovenstvo, ano někdy i měšťanstvo nabývají za té doby časem značného vlivu na věci zemské, ale vliv ten není ani tak veliký ani tak pravidelný, jako vliv stavu panského. Projevuje se hlavně na velikých shromážděních, které můžeme nazvat *sněmy*, ač se od pozdějších sněmů podstatně liší. Taková obecná shromáždění šlechty a duchovenstva, konávala se časem již v době starší, ve stol. XI. a XII., ale neusnášela se o ničem. Panovníci jim prostě předkládali své rozhodnutí, shromáždění je provázelo projevy souhlasu, neb i nesouhlasu, jež ovšem nerozhodovaly. Vedle těchto shromáždění, jež se dala jen mimořádně, bývala asi od druhé pol. XII. stol. svolávána po pravidelných lhůtách veliká shromáždění soudní, (*commune colloquium, generale iudicium*), na kterých se snad také nezávazně jednávalo o věcech zemských. Ve druhé pol. XIII. stol. tato *pravidelná* valná shromáždění soudní zanikají ustupující nově zřízenému zemskému soudu. Jen mimořádně bývají pak svolávána taková obecná shromáždění, jež se nazývají *sněmy záповědními* (t. j. zvláště svolávanými) na rozdíl od zemského soudu pravidelně zasedajícího. A z těchto mimořádně svolávaných shromáždění se vyvíjejí znenáhla skutečné sněmy, jež mají určitou pravomoc a činí závazná usnesení. Zvláště první léta po tragické smrti Přemysla II., kdy Čechy neměly krále, konalo se několik takových mimořádných sněmů, na nichžto šlechta, duchovenstvo, i zástupcové měst činili důležitá rozhodnutí o věcech zemských (na př. o berni na výplatu králevice Václava ze zajetí Oty Braniborského).

Dělo se to však podobně jako v jiných zemích více formou úmluv o mír (landfrýdů), jež zachovávatí se účastníci jednotlivě zavazovali, než formou skutečných usnesení sněmovních, jež by sama sebou byla obecně závazna. Když pak nastoupením Václava II. byly obnoveny pravidelné poměry, přestala potřeba takových mimořádných sněmů, jichž nový vývoj se počíná teprve vyměněním rodu Přemyslovců.

Veliké proměny ve vnitřním ústrojí českého státu za posledních Přemyslovců dotkly se také *národnostních poměrů*. Již ve starší době bylo v Čechách a na Moravě dosti mnoho Němců, zejména mezi duchovenstvem, zvláště klášterním, ale také při dvoře vévodském, kam české kněžny valnou většinou německých rodů přiváděly mnoho německého dvořanstva. Podobně stálé kupecké osady, které již ve starší době vznikaly v Praze i mimo Prahu, byly většinou složeny z Němců, a posléze snad i mezi lidem venkovským byli místy němečtí přistěhovalci. Ale teprve od pol. XII. stol. pozorovati hromadné stěhování německých osadníků do Čech. Tou dobou celé krajiny zvláště na pomezí země, do té doby hustým lesem porostlé a nevzdělané, byly osídleny německými přistěhovalci a zachovaly namnoze svůj německý ráz po všední dobu potomní. Také první měšťanstvo měst českomoravských bylo skoro jenom německé a tento jejich německý ráz přetrval značně dobu přemyslovskou. Nadto všechn státní i společenský život v Čechách jako již za doby starší byl podroben mocnému *vlivu sousedního Německa*. Dvůr českých králů XIII. stol. býval útočištěm německých pěvců a měl vůbec silně německý nátěr. Také šlechta od konce XII. stol. vždy více přijímala nejen mravy německé, nýbrž i německá jména. Teprve koncem doby přemyslovské počíná se ve šlechtě projevovati mocnější národní vědomí české, k jehož rozvoji přispívalo jednak řádění Oty Braniborského v Čechách, jednak rostoucí význam německého měšťanstva šlechtě nepřijemný. Toti probuzené národní vědomí šlechty se nejzřetelněji obráží

v rýmované kronice t. zv. Dalimila, vzniklé poč. XIV. století.

K mocnému vlivu německému na český vývoj státní i kulturní přistupují v pozdější dobu přemyslovskou také *významné vlivy jiné*. Jeví se to nejprve v českém vývoji církevním, který byl tehdejší dobou zvláště významnou složkou obecného vývoje národního. Již za stol. XII. ti, kdo chtěli dojítí hlubšího vzdělání v právě církevním tehdy ze všech oborů vědních nejvíce pěstovaném, hledali a nacházeli je nikoli v Německu, nýbrž ve Francii, čím se Čechy dostávaly v přímý styk s pokročilejší *kulturou románskou*. Veliký a úspěšný zápas za osvobození církve z područí moci světské, jež se u nás počíná soustavněji od doby biskupa Jindřicha Zdíka a vrcholu dostupuje za biskupa Ondřeje, byl podnícen přímým působením Říma a za jeho podpory vybojován bez účasti sousedních prelátů německých a namnoze proti jejich odporu. A na vynikající reformní činnost největšího z Přemyslovců krále Přemysla II. i jeho syna Václava II. silně působily vlivy italské. Při dvoře Přemysla II. významné postavení jako náčelník královské kanceláře (protonář) zaujímal Vlach Jindřich, jež asi nebyl bez vlivu na založení desk zemských při českém soudě zemském. Jiný Vlach, Jindřich z Isernie, touž dobou měl v Praze na Vyšehradě řečnickou školu na výchovu notářů, první to laickou školu v Čechách, a spolupůsobil při zakládání nejstarších městských knih pražských. Když pak král Václav II. chystal se opatřiti své říši psaný zákoník, jehož ještě neměla, povolal na to do Čech vlašského právníka Gozza z Orvietta, který část toho úkolu skutečně vykonal, sepsav zákoník horního práva, jež se stal vzorem také jiným zemím.

Stejně jako v pokusech o psaný zákoník, obráží se snaha o kulturní povznesení tehdejšího státu českého v úmyslu krále Václava II. zříditi v Čechách *vysoké učení*. O hospodářský pokrok své říše se král ten zasloužil *úpravou mincovnictví*, zavedením slavných pražských grošů (1300). Tato reforma mince byla umožněna rozkvětem stříbrných

dolů kutnohorských, které se touto dobou staly důležitou finanční oporou moci královské.

Tak příznivým vývojem poměrů politických i moudrou vládou posledních Přemyslovců Čechy a Morava povznesly se neobyčejně politicky, kulturně i hospodářsky. Říše česká, která, ač byla silně prostoupena živlem německým, zachovala si, jak se zanedlouho ukázalo, zdravé české jádro, zaujala přední místo ve střední Evropě a také si ho dovedla uhájiti v době potomní.

